

УДК 371.2-055.2(477.8)

Галина МАСЛІЙ

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЖІНОЧИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (кінець XIX – початок XX століть)

У статті проаналізовано особливості становлення та розвитку українських фахових жіночих шкіл у Західній Україні кінця XIX – на початку XX ст.; особлива увага звернена на специфіку функціонування перших рідномовних навчальних закладів з підготовки вчителів для жінок.

Ключові слова: фахова освіта, навчальні заклади з підготовки вчителів для жінок, жіноча школа домашнього господарства, кравецька школа для дівчат.

G. Masliy. Specific of functioning of the first women's professional educational establishments in Western Ukraine (the end of the 19-th – the beginning of the 20-th century). The article analyzes the peculiarities of foundation and development of the Ukrainian professional schools for women in Western Ukraine at the end of the 19-th – the beginning of the 20-th century; the main attention is paid to the specific of functioning of the first native teachers training educational establishments for women.

Keywords: professional education, teachers training educational establishments for women, school of house-keeping for women, sartorial school.

Г. Маслій. Специфика функционирования женских учебных заведений на Западной Украине (конец XIX – начало XX века). В статье проанализированы особенности становления и развития украинских профессиональных женских школ в Западной Украине конца XIX – начала XX века; особое внимание обращено на специфику функционирования первых украиноязычных учебных заведений по подготовке учителей для женщин.

Ключевые слова: профессиональное образование, образовательные учреждения с подготовки учителей для женщин, женская школа домашнего хозяйства, кравецкая школа для девушек.

Мета: історико-педагогічний аналіз особливостей організації та специфіки функціонування українських фахових жіночих шкіл у Західній Україні у кінці XIX – на початку XX століть.

Утвердження в освіті України нових пріоритетів і тенденцій спричинило зростання уваги до історико-педагогічної проблематики в національному шкільництві, яка раніше не порушувалася чи замовчувалася. До таких належать питання фахової освіти дівочої молоді, що особливо актуалізувалися з формуванням в українському суспільстві гендерних підходів до вирішення соціально-культурних завдань. Адже соціально-політичні зміни, які відбуваються у різних сферах суспільного життя нашої держави, ставлять нові вимоги до підготовки висококваліфікованих спеціалістів. Особливе місце серед них посідають майбутні педагоги, від фахових знань яких залежить реформування освіти в сучасній Україні.

Проблеми професійної підготовки жінок у Західному регіоні України в кінці XIX – на початку XX ст. стали предметом вивчення у контексті аналізу розвитку української школи і педагогічної думки цього періоду таких науковців, як О. Аніщенко, Д. Герцюк, С. Івах, А. Ігнат, У. Кецик, М. Кляп, З. Нагачевська, Н. Нічкало, Д. Пенішкевич, Г. Субтельна, Б. Ступарик, Л. Шологон та інших. Проте окремого комплексного дослідження цієї проблеми до сьогодні не здійснено.

Українське фахове шкільництво представлене незначною кількістю навчально-виховних інституцій, виникнення і розвиток яких припадає на кінець XIX – початок XX століть. Одним із провідних навчально-виховних закладів краю, де готувалися національно свідомі вчителі для українських народних шкіл, стала вчительська семінарія, заснована 1903 р. у Львові Руським товариством педагогічним. Законодавчою основою для її відкриття було розпорядження австрійського Міністерства віросповідань і освіти від 14 вересня 1903 р. (ч. 29.923), а метою організації – бажання "піднести урівень образования женской молодежи", "образовати власні сили в рускім язичі і в рускім дусі" [9, 1–2]. Одна з проблем, із якою зіткнувся виділ РТП при відкритті семінарії, – проблема пошуку відповідного приміщення, яке відповідало б чинним гігієнічним вимогам і шкільним приписам. Тому в 1903/1904 н. р. перший клас даної інституції знаходився у приміщенні дівочої віділової школи ім.

Т. Шевченка. Оскільки з багатьох причин воно не годилося для семінарії, то вже з вересня 1904 р. обидва навчально-виховні заклади були переміщені в нову будівлю на вул. Сикстуській, 57. Однак і вона не повністю відповідала дидактично-гігієнічним вимогам – класні кімнати були невеликими та низькими. Єдиною перевагою виявилася невеличка пришкольна ділянка для прогулянок під час перерв та виконання гімнастичних вправ на свіжому повітрі [9, 1].

Аналіз виявлених джерел підтверджує, що в першому році функціонування викладачами в семінарії працювали найвідоміші в краї педагоги: М. Коцюба – директор, який навчав зоології, А. Алиськевич, господар І класу, – німецької мови, О. Барвінська – викладала ручні роботи, І. Боберський – гімнастику, П. Гриньовський – українську мову, В. Левицький – фізику, Ю. Левицький – географію та історію, Т. Лежогубський – релігію, М. Мороз – арифметику і геометрію, Є. Озаркевич – соматологію, О. Прокеш – рисунки і каліграфію, Г. Слявічек – співи, К. Ціммерман – польську мову [9, 2–3].

У 1903/1904 н. р. в семінарії навчались 17 дівчат, через два роки – уже 82 [4, 24]. У 1906/1907 н. р. навчальний заклад досягнув своєї повної організації і нараховував 4 класи, у яких здобували вчительський фах 114 дівчат. У кінці цього навчального року 10 учениць склали іспит зрілості в державній учительській семінарії Перемишля. Чотири з них: М. Будичів(на), І. Будзиновська, Н. Горалевич, М. Заячківська – отримали свідоцтва з відзнакою [5, 12].

Дані джерел початку XX ст. стосовно платні за навчання підтверджують, що вона становила 20 кор. щомісячної та 4 кор. т. зв. "вписової" (вступної) оплати [9, 1–2]. Соціальний стан семінаристок у 1904/1905 н. р. засвідчує, що серед 47 учениць жіночої учительської семінарії було 12 сиріт, 3 – дочки рільників і 4 – ремісників [9, 2].

Українська приватна жіноча учительська семінарія у Львові існувала здебільшого за рахунок пожертв прогресивної громадськості краю, допомоги культурно-освітніх товариств і щорічної субвенції крайового сейму, а також завдяки ревній, майже неоплачуваній

праці учительського "збору" [12, 3].

Аналогічну приватну навчальну установу для дівчат-українок перед Першою світовою війною заснувала філія РТП в м. Коломиї (тепер – райцентр Івано-Франківської області). Спочатку тут створено трирічні підготовчі курси (1906 р.) з метою підготовки дівчат до навчання в державних учительських семінаріях. У першому році функціонування на них записалися 47 учнів і 26 учениць. Курси для дівчат проводилися в першій половині дня, для хлопців – після обіду [13, 3].

Постійне зростання числа учениць семінарійних учительських курсів засвідчує про важливість цієї інституції для української суспільності: у 1907/1908 н. р. тут навчалися 65, 1908/1909 н. р. – 71, а в останній рік існування курсів – 88 дівчат. Наприкінці 1908/1909 н. р. 17 учениць Коломийських учительських курсів склали іспити при державній учительській семінарії в Заліщиках, 14 із них отримали свідоцтво зрілості [13, 8].

Значний приріст відвідуваності закладу та успіхи учениць у навчанні змусили керівництво філії РТП звернутися до австрійського Міністерства віросповідань і освіти з проханням про дозвіл на відкриття приватної жіночої семінарії. Міністерський рескрипт від 9 жовтня 1910 р. (ч. 40037) задовольнив таке прохання педагогічної громадськості, передбачивши поступове формування чотирьох курсів приватної жіночої учительської семінарії з українською мовою викладання з початком 1910/1911 н. р. [13, 10]. До першого класу цього навчального закладу вступили 33 дівчини: 26 греко-католицького, 3 римо-католицького, 4 "іудейського" віросповідань. У 1913/1914 н. р. жіноча учительська семінарія налічувала чотири класи, у яких навчалися 123 дівчат [13, 12].

1906 р. австрійське Міністерство віросповідань і освіти дало згоду на відкриття вчительської семінарії при Яворівському жіночому монастирі. Незважаючи на те, що вона створювалася як навчальний заклад для українських дітей, 1909 р. Рада шкільна крайова розпорядилася запровадити тут, як і в інших подібних закладах, утравістичний (польсько-український) принцип навчання.

Матеріали наукового пошуку підтверджують, що в 1906/1907 н. р. на першому курсі Яворівської вчительської семінарії навчалися 25 учениць, 1913/1914 н. р. – уже 60 дівчат. Учительський колектив семінарії становили переважно платні світські вчителі та декілька жінок-монахинь [10, 25].

Одним із провідних навчально-виховних закладів краю для підготовки національно свідомих учительок-українок стала учительська семінарія, засно-

вана 1909 р. у Станіславіві Сестрами Василянками. У 1912/1913 н. р. вона набула статусу приватного чотирирічного навчального закладу. Тоді тут налічувалося 139 учениць. Першими її директорами були М. Вашкевич (1909–1912), Т. Гришак (1912–1913), І. Сатурський (1913–1914). Працювали з майбутніми вчителями педагоги інших шкіл – державних польських і приватних українських, заснованих РТП, зокрема Ю. Чайковський, К. Кисілевський, Л. Кохановська, М. Скождополь [3, 7].

При семінарії діяла народна школа вправ, у якій майбутні вчительки "практикувалися" у методиці навчання і виховання дітей. Якщо у 1909/1910 н. р. у школі навчалися 23 учениці, то вже в 1913/1914 н. р. їх було 164 [1, 2]. Тут працювали такі відомі на Станіславщині педагоги, як М. Девоссер (директор), ігуменя монастиря Сестер Василянок М. Гуменюк, монахині та світські вчительки С. Васишин, А. Весоловська, О. Борковська, І. Ординська й інші. Як згадувала одна з перших учениць школи вправ, згодом жіноча громадська діячка у Станіславіві Д. Скождополь-Бойчук, шкільний будинок не надавався "для ведення там школи", бо був старий і холодний настільки, що дівчата взимку "лідо-рожували" собі руки і ноги. Але всі вони залишалися горді з того, що навчаються "в рідній, українській школі", яка змалку пробуджувала і зміцнювала "патріотичне наставлення" [11, 318].

За допомогою Станіславівського єпископа Г. Хомишина – "патрона" цієї школи, 1911 р. розпочалося спорудження її нового приміщення, яке було закінчене через воєнні події лише в 1919 р. У перодвоєнні роки школу відвідував митрополит А. Шептицький, котрий "появою і відношенням" до учениць вносив святковий добрий і шанобливий настрій [11, 230].

Щодо Буковини, то заснування приватних жіночих учительських семінарій для української молоді тут пов'язане із громадсько-педагогічною ініціативою товариства "Руська (згодом Українська) школа". На початку 1908/1909 н. р. ним була відкрита перша приватна українська інституція із підготовки майбутніх учителів – "Курс для дальшого формування української молоді", куди приймали випускників шестикласної народної школи не нижче 13–14-річного віку – по два класи для хлопців і дівчат. Основною метою курсів була їх підготовка до вступу на український відділ при місцевій державній учительській семінарії. Про ефективність курсів засвідчують такі дані: за підсумками 1908/1909 н. р. 40 із 48 випускниць отримали "доброу" класифікацію [8, 2].

У 1909/1910 н. р. на базі курсів була

сформована окрема жіноча учительська семінарія товариства "Українська школа". На перший навчальний рік до неї записалися 50 учениць, із них – 20 дочок чернівецьких міщан [2, 5]. У 1910/1911 н. р. при новоствореному навчальному закладі діяли два підготовчі курси і два класи учительської семінарії, де навчалися 127 дівчат-українок: 100 – православного, 26 – греко-католицького, 1 – римо-католицького віросповідань. Переважну кількість семінаристок становили вихідці із сільської місцевості не лише Буковини, а й Галичини, 27 дівчат були уродженками Чернівців. Щодо заняття родичів, то 45 із них були дочками господарів-селян, 23 – шляхтичів, 16 – учителів, 3 – урядників, 2 – священників, 16 – підурядників, 22 – інших суспільних верств [2, 10].

Шкільна оплата становила: для учениць підготовчих класів 8 кор., першого класу семінарії – 10 кор., другого – 12 кор. на місяць.

Керівництво учительською семінарією здійснював відомий буковинський освітній діяч і педагог Лев Галицький. Окрім нього, тут працювали: М. Бажа-лук, К. Балицький, М. Бендак, Т. Ляницький (автор підручників та атласу з географії), М. Кордула, К. Костецька, Ю. Костюк, З. Кузеля, М. Левицька, О. Левицький, Г. Никорович, М. Пилат [6, 11]. За розпорядженням австрійського Міністерства віросповідань і освіти від 8 березня 1913 р. (ч. 7764), заклад отримав право прилюдності. На початку 1914 р. у ньому були 6 класів: два підготовчих курси і чотири класи учительської семінарії. Тоді тут навчалися понад 200 учениць [2, 51].

Отож українські жіночі середні педагогічні навчальні заклади, на відміну від гімназій, були представлені більшою кількістю приватних інституцій. Наприкінці XIX – на початку XX ст. в теорії та практиці західноукраїнського шкільництва актуалізувалося питання про забезпечення дівчат "корисними" сільськогосподарськими знаннями. Перші практичні кроки на шляху до осягнення цього завдання зробили українські громадські організації. Так, першу українську сільськогосподарську школу започаткувала наймасовіша українська культурно-освітня організація – товариство "Провсвіта". Беручи приклад із країн Західної Європи, виділ товариства прагнув насамперед підготувати вчительок "домашнього господарства", які згодом забезпечили б систематичне фахове навчання представниць українського селянства. З цієї метою 1907 р. львівська "Провсвіта" заснувала шість стипендій на "господарські студії" за межі краю та Австро-Угорської імперії для дівчат і молодих жінок, якими до Першої світової війни скористалися

вчительки народних шкіл Б. Дзерович, О. Жураківська, С. Кобилянська, Н. Левицька та інші [7, 219].

1910 р. власник маєтку в Угерцях Винявських Рудківського повіту на Львівщині, громадський культурно-освітній діяч Михайло Малецький (1848–1909) заповів усе своє майно (376 моргів землі, "живий інвентар", господарський будинок) товариству "Просвіта" для створення сільськогосподарської школи для дівчат-українок [15, 1]. Діяльність заснованого на цій базі навчального закладу розпочалася 1 листопада 1912 р. у вигляді п'ятимісячних (зимових) курсів "жіночого" господарства. Про те, що українська суспільність краю усвідомила потребу такої інституції, свідчила кількість бажаючих навчатися – 22 випускниці народних шкіл, вихідці із селян, з яких через брак приміщень було зараховано лише 14. При цьому 9 "позамісцевих" учениць розмістились у приміщенні бурси-інтернату за місячну плату в 20 кор. [15, 6; 17, 221].

Навчальний процес на курсах забезпечували кваліфіковані педагоги. Зокрема, директором школи і провідним педагогом стала вже згадувана Неоніла-Богдана Дзерович. Другою фаховою вчителькою була Олександра Гоцька. Релігії навчав С. Кульчицький, а співи учениці вивчали в місцевому дошкільному закладі (захоронці), утримуваному згромадженням Сестер Василянок.

Колективний нагляд за діяльністю школи виділі товариства "Просвіта" поклав на спеціально створену кураторію. Її керівником став інспектор шкіл Ради шкільної крайової, визначний просвітник М. Коцюба, заступником голови – управителька дівочої віділової школи ім. Т. Шевченка К. Малицька, членами кураторії – активні члени "Просвіти" А. Гарасевич, С. Кульчицький і С. Кузик [15, 4].

Двомісячний (літній) курс шиття, кухарства та городництва в жіночій школі сільського господарства в Угерцях Винявських тривав із 5 травня до початку липня 1913 р. за участю 21 учениці віком від 16 до 24 років [281, 25]. Свідцтво про закінчення цього курсу отримали 17 дівчат: із відмінними знаннями – 8, добрими – 7, достатніми – 2 [16, 27].

Зимовий курс 1913/1914 н. р. розпочався 15 жовтня 1913 р. На нього "зголосилося" вже понад 30 осіб, але приміщення школи було розраховане лише на 20: 19 учениць – дочки селян греко-католицького віросповідання, українки, і лише одна – Євгенія Галушинська – представляла "міщанську" молодь "латинського обряду, української народності". 17 дівчат закінчили народні школи, уміли читати й писати, а три з них були неграмотними та відвідували курси для "аналь-

фабеток", що проводилися при школі під керівництвом Б. Дзерович [14, 1–2].

Як підтверджують матеріали дослідження, літній двомісячний курс 1914 р. відкрився 4 травня і тривав до 2 липня за участю 15 учениць. Зараховані на навчання дівчата мали дуже низькі знання: 7 закінчили двокласну, 2 – чотирикласні початкові школи, 3 – взагалі ніде не навчалися, а тому потребували елементарної загальноосвітньої підготовки [16, 34]. Однак Перша світова війна припинила діяльність навчально-виховної інституції, яка стала першою на західноукраїнських землях "ластівкою" національного фахового сільськогосподарського шкільництва.

На кінець аналізованої доби у Східній Галичині діяли 5 українських приватних жіночих закладів професійної освіти різних типів, 3 з них – педагогічного профілю, призначені для підготовки вчителів.

Спроби організації елементарного фахового жіночого шкільництва простежуються на межі XIX–XX ст. і на Буковині. Так, ще 1895 р. чернівецьке "Общество руських женщин" організувало безоплатну кравецьку школу (практично курси) для дівчат – вихідців із сімей чорнівецьких міщан, надаючи їм таким чином можливість заробляти на проживання, отримувати відповідну фахову підготовку та належне виховання. Нагляд за діяльністю навчального закладу здійснювала заступник голови товариства М. Матковська [7, 527].

Аналіз особливостей формування та розвитку перших українських жіночих фахових шкіл на західноукраїнських землях дає підстави стверджувати, що до початку XX ст. в регіоні склалася система рідномовної професійної освіти, представлена виключно приватними навчальними закладами, що організовувалися й утримувалися національно свідомою частиною українського суспільства. Важливе місце серед них займали вчительські семінарії, які забезпечували підготовку жінок-вчителів для навчання і виховання дітей у школах.

ЛІТЕРАТУРА

1. ДАІФО Ф. 286 Приватна жіноча семикласна вселюдна школа сестер Василянок з українською мовою навчання у м. Станіслав Станіславського повіту Станіславського воєводства. 1909–1938 р. р., оп. 1, Спр. 1. Класний журнал за 1909–1912 н. р., 84 арк.
2. ДАЧО Ф. 39 Черновицький городської магістрат г. Черновиць. 1905–1918. оп. 1, Спр. 6037. Прошение обществ находящихся в гор. Черновицы о выделении им денежной субсидии, 1914 г., 67 арк.
3. Звіт дирекції приватної семінарії учительської Сестер Василянок з руським язичком викладовим в Станіславі за рік шкільний 1912/13. – Станіслав: Накладом монастиря СС. Василянок, 1913. – 56 с.

ком викладовим в Станіславі за рік шкільний 1912/13. – Станіслав: Накладом монастиря СС. Василянок, 1913. – 56 с.

4. Звіт з діяльності Руского Товариства Педагогічного за рік 1905. – Львів: Накл. т-ва, 1906. – 29 с.

5. Звіт з діяльності Руского Товариства Педагогічного за рік 1907. – Львів: Накл. т-ва, 1908. – 23 с.

6. Звіт з діяльності товариства "Українська Школа" за рік 1910/11. – Чернівці: Накладом товариства, 1911. – 59 с.

7. Нагачевська З. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина XIX ст. – 1939): [монографія] / Зіновія Нагачевська. – Івано-Франківськ: Видавець Третьяк І. Я., 2007. – 764.

8. Перша приватна українсько-руська школа на Буковині // Буковина. – 1909. – Ч. 182. – С. 2.

9. Приватна женьська семінарія учительська з руським язичком викладовим "Руского Товариства педагогічного" у Львові. Звіт Дирекції за роки шкільні 1903/4 і 1905/6 // Руслан. – 1905. – Ч. 163. – С. 1–2.

10. Роман С. Діяльність ордену Сестер Василянок: [тематична підбірка] / Євген Роман. – Івано-Франківськ, 1997. – 56 с.

11. *Скождополь-Бойчук Д.* Моя школа. До історії монастиря і шкіл Сестер Василянок у Станіславі / Д. Скождополь-Бойчук // Альманах Станіславської землі: збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини: у 2 т. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: Видання Центрального Комітету Станіславщини, 1975. – Т. 1. – С. 317–326.

12. Список жертв на удержанні // Руслан. – 1905. – Ч. 163. – С. 3.

13. ЦДІАУЛ Ф. 178 Крайова шкільна рада, м. Львів. 1867–1921 рр., оп. 2, Спр. 5125. Історія приватної української жіночої семінарії "Кружка Українського Педагогічного Товариства" в Коломиї, 13 арк.

14. ЦДІАУЛ Ф. 348 Товариство "Просвіта", м. Львів. 1868–1939 рр., оп. 1, Спр. 7270. Звіти про діяльність курсів при школі домашнього господарства в с. Угерці Винявські та список учнів, 1913–1914 рр., 5 арк.

15. ЦДІАУЛ Ф. 348 Товариство "Просвіта", м. Львів. 1868–1939 рр., оп. 1, Спр. 7272. Історична довідка про жіночу школу домашнього господарства в с. Угерці Винявські, 1919 р., 28 арк.

16. ЦДІАУЛ Ф. 348 Товариство "Просвіта", м. Львів. 1868–1939 рр., оп. 1, Спр. 7273. Хроніка села Угерці Винявські, 1919 р., 80 арк.

17. Krawczyk J. Galicyjskie szkolnictwo zawodowe w latach 1860–1918. / J. Krawczyk. – Krakow: Rodzicom, 1995. – 296 s.: табл.